

Dr Iva Parenta*

SADRŽAJ MEĐUNARODNIH I EUROPSKIH STANDARDA PRESUMPCIJE NEDUŽNOSTI S OSVRTOM NA REPUBLIKU HRVATSKU

Presumpcija okrivljenikove nedužnosti jedno je od osnovnih načela suvremenog kaznenog procesnog prava. Moglo bi se tvrditi kako nema čovjeka koji, neovisno o stupnju obrazovanja, zvanju i zanimanju, nikada nije čuo za maksimu kaznenog postupka sukladno kojoj se svatko smatra nedužnim dok mu se u sudskom postupku ne utvrdi krivnja. Međutim, unatoč sveopćoj „popularizaciji“ presumpcije nedužnosti, mnogi bi pravni znanstvenici i praktičari ustuknuli pri pokušaju njezina definiranja, odnosno određanju njezina sadržaja i pravne prirode. Nakon uvodnih razmatranja, u radu se analizira zakonodavni historijat presumpcije nedužnosti u jugoslavenskom i hrvatskom zakonodavstvu te shvaćanja njezine pravne prirode u domaćoj pravnoj znanosti. Nadalje se razmatra sadržaj prava na presumpciju nedužnosti u međunarodnim izvorima prava, tj. u Konvenciji za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda, praksi Europskog suda za ljudska prava te pravu Europske unije. Potonje obuhvaća normativnu kodifikaciju presumpcije nedužnosti koja je na razini Europske unije provedena donošenjem Direktive 2016/343 o jačanju određenih vidova pretpostavke nedužnosti i prava sudjelovati na raspravi u kaznenom postupku. Sadržaj presumpcije nedužnosti, na mjestima gdje je to prikladno, analizira se i s aspekta hrvatskog normativnog okvira i sudske prakse. Posljednji dio rada obuhvaća zaključna razmatranja.

Ključne reči: *Presumpcija nedužnosti. – Načelo kaznenog procesnog prava. – Konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda. – Direktiva 2016/343.*

* Autorica je asistentica na Katedri za kazneno procesno pravo Pravnog fakulteta u Rijeci, iparenta@pravri.uniri.hr, Orcid ID: 0000-0001-5599-205X (Republika Hrvatska)

1. UVOD

Presumpcija okrivljenikove nedužnosti jedno je od osnovnih načela suvremenog kaznenog procesnog prava. Moglo bi se tvrditi kako nema čovjeka koji, neovisno o stupnju obrazovanja, zvanju i zanimanju, nikada nije čuo za maksimu kaznenog postupka sukladno kojoj se svatko smatra nedužnim dok mu se u sudskom postupku ne utvrdi krivnja. Riječ je o maksimi koja je toliko „popularizirana“ da je gotovo pa nemoguće upaliti televizijski program ili pročitati dnevne tiskovine, a da se netko ne pozove na presumpciju nedužnosti.

Danas je presumpcija nedužnosti predmet pravnog uređenja brojnih i po učinku različitih izvora prava, kako onih na međunarodnoj, tako i onih na nacionalnoj razini. Međutim, tome nije uvijek bilo tako. Štoviše, tijekom dugog povijesnog razdoblja primjene inkvizitornog modela kaznenog postupka u kaznenim je postupcima prevladavala presumpcija krivnje okrivljenika koji je nerijetko bio podvrgnut različitim oblicima torture ne bi li se došlo do njegova priznanja i na taj način potvrdila polazišna hipoteza na kojoj se postupak temeljio – njegova krivnja.¹ Sve do izbijanja Francuske revolucije 1789. te donošenja znamenite Deklaracije o pravima čovjeka i građanina koja je u čl. 9 propisivala presumpciju nedužnosti, ona nije bila izrijeком propisana niti među državama kontinentalnog pravnog kruga niti među onima angloameričkog pravnog kruga. Dobivajući svoj normativni izričaj krajem XVIII. stoljeća, presumpcija nedužnosti biva redovito proklamirana u svim međunarodnim dokumentima o ljudskim pravima, počevši od Opće deklaracije o ljudskim pravima iz 1948. (čl. 11 st. 1),² Konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda iz 1950. (čl. 6 st. 2, dalje u tekstu: Konvencija),³ Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima iz 1966. (čl. 14 st. 2).⁴ Također, njezin sadržaj

1 Vid. detaljnije Vladimir Bayer, *Kazneno procesno pravo – odabrana poglavlja, Knjiga II. Povijesni razvoj kaznenog procesnog prava*, Ministarstvo unutarnjih poslova Republike Hrvatske, Zagreb 1995.

2 Odluka o objavi Opće deklaracije o ljudskim pravima, *Narodne novine – Međunarodni ugovori*, br. 12/2009.

3 Konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda, *Narodne novine – Međunarodni ugovori*, br. 18/97, 6/99, 8/99, 14/02, 13/03, 9/05, 1/06, 2/10, 13/17.

4 Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima, *Narodne novine – Međunarodni ugovori*, br. 12/93, 7/95, 11/95.

postaje sve rašireniji pod utjecajem nadzornih mehanizama tih ugovora, u prvom redu Europske komisije za ljudska prava te kasnije Europskog suda za ljudska prava (dalje u tekstu: ESLJP ili Sud).

Unatoč sveopćoj „popularizaciji“ presumpcije nedužnosti, mnogi bi pravni znanstvenici i praktičari ustuknuli pri pokušaju njezina definiranja, odnosno određenju njezina sadržaja. U tom se smislu i navodi kako se „očito rasprostranjeni sporazum o poželjnosti presumpcije nedužnosti odnosi na ime, a ne na sadržaj načela, budući da je taj sadržaj daleko od toga da bude jasan i univerzalno prihvaćen.“⁵ Upravo stoga, a imajući na umu značaj koji presumpcija nedužnosti zauzima u strukturi kaznenog postupka, ovaj rad će nastojati definirati njezin sadržaj onako kako je on određen u međunarodnim i europskim standardima zaštite ljudskih prava.

2. ZAKONODAVNI HISTORIJAT PRESUMPCIJE NEDUŽNOSTI I NJEZINA SHVAĆANJA U DOMAĆOJ PRAVNOJ ZNANOSTI

2.1. *Odredba o presumpciji nedužnosti u jugoslavenskom i hrvatskom zakonodavstvu*

Presumpcija nedužnosti nije bila propisana u Zakoniku o sudskom krivičnom postupku Kraljevine Jugoslavije iz 1929, Ustavu FNRJ iz 1946. niti u Zakonu o krivičnom postupku FNRJ iz 1948. Ona se prvi put propisuje u čl. 3. Zakonika o krivičnom postupku FNRJ-a iz 1953. kao rezultat namjere zakonodavca da se ozakoni odredba Opće deklaracije o ljudskim pravima koja je propisivala presumpciju nedužnosti.⁶ Predmetna je odredba glasila: „Lice protiv koga je pokrenut krivični postupak ne smatra se krivim sve dok njegova krivična odgovornost za učinjeno krivično djelo nije utvrđena pravomoćnom presudom.“ Od tada je presumpcija nedužnosti redovito propisivana u svim ustavima i zakonima o kaznenom postupku bivše jugoslavenske države, kao i u RH nakon njezina osamostaljenja.

5 Carl-Friedrich Stuckenberg, „Who is Presumed Innocent of What by Whom?“, *Criminal Law and Philosophy* 8(2)/2014, 303.

6 Vladimir Bayer, „Pretpostavka okrivljenikove nevinosti u jugoslavenskom krivičnom postupku“, *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu* 10(3/4)/1960, 183.

Donošenjem Ustava SFRJ iz 1963. presumpcija nedužnosti dobiva značaj ustavnog pravasukladno kojem „nitko ne može biti smatran učiniocem krivičnog djela dok to ne bude utvrđeno pravosnažnom presudom“ (čl. 50 st. 1). Jednaka je odredba uvedena i u ZKP Zakonom o izmjenama i dopunama Zakonika o krivičnom postupku iz 1965. Međutim, predmetna odredba umjesto izraza „ne smatra se krivim“ (kakav je bio u ZKP/53) koristi izraz „ne smatra se učiniocem krivičnog djela“. S obzirom na to da je moguće da se utvrdi da je netko počinitelj kaznenog djela, a da istodobno postoje razlozi za isključenje njegove krivnje, ona je bila neprecizna.⁷ Taj je nedostatak u formulaciji ispravljen Ustavom SFRJ iz 1974. (čl. 181 st. 4) pa je presumpcija nedužnosti propisana na način da „nitko ne može biti smatran krivim za krivično djelo dok to ne bude utvrđeno pravomoćnom presudom“ (čl. 254 st. 4 Ustava SR Hrvatske). Jednaku je odredbu preuzeo zakonodavac prilikom donošenja novog Zakona o krivičnom postupku iz 1977. (čl. 3), a koji se primjenjivao u RH i nakon njezina osamostaljenja, sve do donošenja prvog hrvatskog kaznenog procesnog zakona.

Za razliku od prethodno navedenih odredaba o presumpciji nedužnosti u bivšoj jugoslavenskoj državi gdje je ona bila izražena u tzv. negativnoj formulaciji („ne smatra se krivim“), ZKP/97 preuzima odredbu o presumpciji nedužnosti kako je ona propisana Ustavom RH (čl. 28.) u tzv. pozitivnoj formulaciji („smatra se nedužnim“). Čl. 3 st. 1 ZKP/97 propisuje „svatko je nedužan i nitko ga ne može smatrati krivim za kazneno djelo dok mu se pravomoćnom sudskom presudom ne utvrdi krivnja.“⁸ Predmetni je članak u cijelosti preuzet u primarni tekst ZKP/08, ali je njegovim izmjenama iz 2019, u tekst čl. 3 dodan novi st. 2 koji propisuje „teret dokaza u postupku utvrđivanja krivnje osumnjičenika, okrivljenika ili optuženika je na tužitelju, osim ako zakonom nije drukčije propisano.“⁹

7 Zagorka Simić-Jekić, „Pretpostavka nevinosti okrivljenog u Zakonu o krivičnom postupku od 24. decembra 1976. godine“, *Jugoslovenska revija za kriminologiju i krivično pravo* 15(4)/1977, 27.

8 Zakon o kaznenom postupku RH iz 1997. (dalje: ZKP/97), *Narodne novine*, br. 110/1997, 27/1998, 58/1999, 112/1999, 58/2002, 143/2002, 178/2004, 115/2006, 152/2008, 76/2009, 80/2011, 143/2012.

9 Zakon o kaznenom postupku RH iz 2008. (dalje: ZKP/08), *Narodne novine*, br. 152/2008, 76/2009, 80/2011, 91/2012, 143/2012, 56/2013, 145/2013, 152/2014, 70/2017, 126/2019, 126/2019, 130/20, 80/22.

2.2. Teorijske dvojbe koje su proizlazile iz odredbe o presumpciji nedužnosti prije donošenja Zakona o kaznenom postupku iz 1997.

Za cijelo vrijeme trajanja jugoslavenske države, počevši od ZKP/53 u kojem je presumpcija nedužnosti prvi put propisana, ona je bila izražena u tzv. negativnoj formulaciji („ne smatra se krivim“). Takav je izričaj bio predmet različitih tumačenja u stručnoj literaturi u smislu njegove prikladnosti, odnosno neprikladnosti s položajem okrivljenika u postupku. U nastavku će se prikazati teorijske dvojbe koje je među autorima bivše države izazivala presumpcija nedužnosti izražena u negativnoj formulaciji.

Kritički osvrt na formulaciju presumpcije nedužnosti iz čl. 3 ZKP/53 dao je *Bayer*.¹⁰ On je smatrao da pretpostavka nedužnosti postoji u kaznenom postupovnom pravu, ali da nije sadržana u navedenom članku jer iz njega ne proizlazi u čemu se ta pretpostavka sastoji. Drugim riječima, iz odredbe čl. 3 se ne razabire da teret dokazivanja ne leži na okrivljeniku niti se daje odgovor na pitanje na koji način sud mora riješiti pitanje o kaznenoj odgovornosti u slučaju dvojbe o činjenicama. Prema njemu je iz Obrazloženja Nacrta za zakonik o krivičnom postupku Saveznog izvršnog vijeća vidljiva namjera sastavljača da u njega uključe pretpostavku nedužnosti i da se ozakoni odredba Opće deklaracije o ljudskim pravima koja ju predviđa.¹¹ Međutim, činjenica da pretpostavku sastavljači nisu formulirali na pozitivan način (kao što je to u Deklaraciji) govori o tome da nisu ni htjeli reći da se okrivljenik smatra nedužnim, budući da to što zakon okrivljenika ne smatra krivim ne znači da ga smatra nedužnim.¹² Imajući u vidu da samo postojanje kaznenog postupka govori protiv toga da se okrivljenik smatra nevinim, prema *Bayeru* bi ispravan izraz bio da se za okrivljenika „pretpostavlja“ da je nevin.¹³ S *Bayerovom* se argumentacijom složio i *Lazin* smatrajući da izraz „pretpostavlja se da je nevin“ odgovara „stvarnom položaju okrivljenika u kaznenom postupku koji se i po zakonu i po svom stvarnom položaju istina ne smatra krivim, ali se ne

10 V. Bayer (1960), *op. cit.*, 183–185.

11 „Svatko optužen za kazneno djelo ima pravo da ga se smatra nevinim sve dok mu se ne dokaže krivnja u skladu sa zakonom u javnom postupku u kojem su mu pružena sva jamstva potrebna za obranu.“

12 V. Bayer (1960), *op. cit.*, 184.

13 *Ibid.*, 188.

smatra niti nevinim. Shvaćanje da se za njega samo pretpostavlja da je nevin ... zbog toga nije u suprotnosti sa činjenicom da protiv njega u svakom trenutku krivičnog postupka mora da postoji određeni stupanj sumnje da je izvršeno krivično djelo¹⁴

Vasiljević i Grubač smatraju kako pojmovi „ne smatra se krivim“ i „smatra se nevinim“ nisu „istovetni, i ti izrazi nisu samo različiti stilski obrti za istu misao, ili redakcijska omaška, već adekvatan izraz za određenu situaciju.“ Presumpcija nedužnosti izražena u negativnoj formulaciji bolje odgovara stvarnom stanju stvari jer se okrivljenik ne može smatrati krivim, ali se ne smatra niti nevinim, već sumnjivim. Sukladno tome položaju, prema njemu se mogu poduzeti određene mjere postupovne prisile, ali i mjere izvan kaznenog postupka. Situacija „sumnjiv“ je za razliku od „kriv“ i „nedužan“ privremena i vodi k jednoj od dvije definitivne situacije – utvrđene krivnje u osuđujućoj presudi ili nedužnosti u oslobađajućoj presudi.¹⁵ Međutim, prema Simić – Jekić, takvo stajalište „koje sumnjivo lice smatra obeležjem pojma okrivljenog tokom celog krivičnog postupka, od njegovog pokretanja do pravosnažnog okončanja, ipak ne može da se prihvati. Ono nije u skladu sa dinamikom krivičnoprocesnih pojmova.“¹⁶ Ona se zalaže za presumpciju nedužnosti izraženu u negativnoj formulaciji s obzirom na to da je ona „... prilagođena karakteru krivičnog postupka čije pokretanje podrazumeva istovremeno postojanje dokaza koji okrivljenog čine osnovano sumnjivim za učinjeno delo.“¹⁷

U teoriji je, ipak, najzastupljenije bilo ono stajalište koje je izjednačavalo pozitivnu i negativnu formulaciju presumpcije nedužnosti. Zlatarić je smatrao kako je i u negativnoj i pozitivnoj formulaciji presumpcije nedužnosti izražena „ista misao“.¹⁸ U skladu s tim, i Vodinelić navodi da je „čvor upravo u tome što ‘ne smatra se krivim’ pravno i jeste sasvim isto što i ‘smatra se nevinim’. Kada ne bi postojala i djelovala presumpcija nevinosti, ovo ne bi bio slučaj. Optužba je dokazana, pa je okrivljenik vin ili nije dokazana, pa je nevin. Srednjeg, nekakvog

14 Đorđe Lazin, „Sadržina i pravna priroda pretpostavke nevinosti“, *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu* 29(5/6)/1981, 317.

15 Tihomir Vasiljević, Momčilo Grubač, *Komentar Zakona o krivičnom postupku*, Savremena administracija, Beograd 1987, 7–8.

16 Z. Simić-Jekić, *op. cit.*, 25.

17 *Ibid.*, 38.

18 Bogdan Zlatarić, „Ljudska prava i jugoslavensko krivično pravo“, *Arhiv za pravne i društvene nauke* 35(4)/1968, 521.

trećeg rješenja ne može biti.¹⁹ Konačno, prema *Stankoviću* „i pored nešto drugačije formulacije u nas, suština ovog instituta ostaje slična, ako ne i istovjetna. Jer jedno nebitno leksičko razilaženje ne daje nikakvu logičnu niti pravnu osnovu za izvođenje zaključka po kojemu, tobože, ova presumpcija nije sadržana u našem Zakonu o krivičnom postupku...“²⁰

Danas je presumpcija nedužnosti u većini međunarodnih i nacionalnih izvora prava izražena u pozitivnoj formulaciji, premda postoje neke države koje su zadržale negativan izričaj.²¹ Međutim, to nije od utjecaja niti na postojanje presumpcije nedužnosti u državama koje su zadržale negativnu formulaciju niti na njezine aspekte odnosno načine na koji ona djeluje. Suština presumpcije nedužnosti ne može se razabrati gramatičkim tumačenjem načina na koji je formulirana niti bi se od odredbe koja tu presumpciju propisuje trebalo očekivati da odražava stvarni položaj okrivljenika u postupku. Njezina je svrha zaštititi pravni položaj okrivljenika kao slabije stranke u postupku i u vezi s tim obvezati ovlaštenog tužitelja na dokazivanje njegove krivnje i sud na pravilno i potpuno utvrđivanje činjenica u postupku. Ako na kraju dokaznog postupka odlučne činjenice ostanu nedokazane ili se pojavi sumnja u njihovu dokazanost, sud je dužan primjenom pravila *in dubio pro reo* odlučiti na način koji je povoljniji za okrivljenika. Navedeni aspekti presumpcije nedužnosti djeluju neovisno o tome hoće li ona biti formulirana na pozitivan ili negativan način te su stoga ispravna stajališta onih autora koji te formulacije izjednačuju.

2.3. *Razmatranja pravne prirode presumpcije nedužnosti od donošenja Zakonika o krivičnom postupku iz 1953. do danas*

U razdoblju jugoslavenske države presumpcija nedužnosti bila je predmet brojnih razmatranja tadašnjih eminentnih pravnih znanstvenika. Razlog tomu vjerojatno leži u činjenici sve češće međunarodne proklamacije presumpcije nedužnosti i posljedično tome njezina pionirskog uvođenja među ustavne odredbe i odredbe koje uređuju pravila

19 Vladimir Vodinelić, „O pravnoj prirodi presumpcije nevinosti“, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu* 6/1968, 141.

20 Drago J. Stanković, „Suština i domašaj presumpcije nevinosti okrivljenika“, *Vještak* 10(2)/1992, 16.

21 Vid. npr. čl. 27. st. 2. Ustava Italije.

kaznenog postupka. S druge strane, u razdoblju nakon osamostaljenja pa sve do danas u hrvatskoj se pravnoj literaturi nalazi skroman broj objavljenih radova koji se bave presumpcijom nedužnosti.²² U izvorima koji se i bave njome, naglasak je najčešće na njezinoj europskoj i međunarodnoj dimenziji. U vezi s tim, nesumnjivo je da je suvremenom određenju njezina sadržaja znatno pridonio razvoj ljudskih prava na europskoj i međunarodnoj razini te se stoga ona i sve više izučava u kontekstu međunarodnih shvaćanja, a poglavito shvaćanja ESLJP-a.

Predmetno potpoglavlje neće se baviti analizom pojedinih aspekata presumpcije nedužnosti jer se to obrađuje kasnije u radu. Umjesto toga, prikazat će se različita teorijska stajališta o pravnoj prirodi presumpcije nedužnosti. Pritom se prvo navode stajališta autora s područja bivše jugoslavenske države, a potom stajališta hrvatskih autora nakon njezina osamostaljenja.

Prema jednom od teorijskih shvaćanja koje je zastupao Bayer, presumpcija nedužnosti je „samo radna hipoteza s pomoću koje u toku procesa dokazivanja određujemo teret dokaza...“ Naime, ona kao pravna pretpostavka „ne isključuje mogućnost protivnoga od onoga što se njome pretpostavlja, mi smo je svjesno postavili kao privremenu radnu hipotezu za određivanje tereta dokaza, hipotezu koja, po svojoj definiciji, vrijedi samo tako dugo, dok se ne dokaže protivno“.²³ Prigovor takvom stajalištu uputio je Đurđić pojašnjavajući kako je u kaznenom postupku „hipoteza optužni akt, a pretpostavka nevinosti antiteza. Hipotetički karakter pretpostavke nevinosti značio bi da ona ima materijalni smisao i da je zadatak krivičnog postupka potvrđivanje ove pretpostavke, a upravo je obrnuto...“²⁴

Sukladno drugom teorijskom shvaćanju koje zastupa Stanković presumpcija nedužnosti „...nije ozakonjena kao stroga pravna norma na koju se zakonski obvezuju organi krivičnog gonjenja. Ona i nije

22 Marijan Bitanga, „Pretpostavka okrivljenikove nedužnosti“, *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu* 25(2)/ 2018, 475–511; Ante Novokmet, „Pretpostavka okrivljenikove nedužnosti i prijedlog direktive Europskog parlamenta i Vijeća o jačanju određenih vidova te pretpostavke u kaznenom postupku“, *Europeizacija kaznenog prava i zaštita ljudskih prava u kaznenom postupku i postupku izvršenja kaznenopravnih sankcija* (ur. Anita Kurtović Mišić *et al.*), Pravni fakultet u Splitu, Split 2017, 113–142.

23 V. Bayer (1960), *op. cit.*, 188.

24 Vojislav Đurđić, „Značenje i obim pretpostavke nevinosti u krivičnom postupku“, *Bilten sudske prakse Okružnog suda u Nišu* 25/2007, 10–11.

zakonski princip već samo jedan od krivično-procesnih pravnih instituta, čije poštivanje je više smješteno u sferi etike nego prava.²⁵

Prema *Vodineliću*, presumpcija nedužnosti predstavlja „procesualnu garanciju, uputu za postupanje sa okrivljenim kao da je nevin. Ona važi čak i u slučaju kada je učinilac izvršio krivično delo na javnom mestu, na očigled dve stotine svedoka ... Ona znači da se optuženi pred zakonom, socijalističkim društvom i državom ima smatrati nevinim, tj. s njim se ima postupati kao s nevinim sve dok sud ne utvrdi suprotno.“²⁶ Ovakvom *Vodinelićevom* stajalištu prigovor upućuje *Lazin* uz obrazloženje kako je pravnu prirodu presumpcije nedužnosti potrebno odrediti prema njezinu sadržaju. U tom je smislu riječ o pretpostavci na temelju koje je okrivljenik nedužan sve dok se procesom dokazivanja ta pretpostavka ne opovrgne, a upozorenje tijelima kaznenog postupka da u svojem odnosu prema okrivljeniku postupaju s osobitim oprezom, samo je logička posljedica tako shvaćene presumpcije nedužnosti.²⁷ Prema *Dimitrijevićevu* shvaćanju, presumpcija nedužnosti „kao obeležje pojma okrivljenog čuva poštovanje prema njegovoj ličnosti, otklanja svaku predrasudu i doprinosi njegovoj ravnopravnosti u sporu sa tužiocem“.²⁸ Prema *Simić – Jekić*, vrijednost takvog *Dimitrijevićevog* stajališta izražena je u tome što „upravo zbog toga što otklanja svaku predrasudu o krivici lica protiv koga se vodi krivični postupak, ova pretpostavka doprinosi objektivizaciji pomenutogkrivičnoprocesnog odnosa između tužioca i okrivljenog, kao i odnosa između okrivljenog i suda“.²⁹

Daljnja teorijska shvaćanja polaze od presumpcije nedužnosti kao klasičnog prava okrivljenika te ju izjednačuju sa primjerice pravom na obranu, zabranom iznuđivanja iskaza i sl.³⁰ Međutim, prema *Simić – Jekić*, presumpcija nedužnosti se razlikuje od svih drugih klasičnih prava okrivljenika stoga što ona djeluje i ako okrivljenik prizna krivnju i time ukloni ono što se tom presumpcijom pretpostavlja – nevinost.³¹ Slično navodi i *Lazin* jer se, za razliku od drugih prava,

25 D. Stanković, *op. cit.*, 16.

26 V. Vodinelić, *op. cit.*, 134–135.

27 Đ. Lazin, *op. cit.*, 323.

28 Dragoljub Dimitrijević, *Krivično procesno pravo*, Savremena administracija, Beograd 1981, 122.

29 Z. Simić-Jekić, *op. cit.*, 26–27.

30 Branko Petrić, „O ispitu okrivljenog“, *Pravni život* 10(3)/1961, 11.

31 Z. Simić-Jekić, *op. cit.*, 21.

okrivljenik presumpcije nedužnosti ne može odreći te ona djeluje u kaznenom postupku i protiv njegove volje.³²

Konačno, a i teorijski najzastupljenije shvaćanje pravne prirode presumpcije nedužnosti jest ono sukladno kojem je presumpcija nedužnosti načelo kaznenog postupka. U tom se smislu govori o presumpciji nedužnosti kao „osnovnom načelu kaznenog postupka“,³³ „načelu kaznenog postupka koje je izgrađeno na demokratskim osnovama“,³⁴ „jednom od najvažnijih principa koji neposredno regulira položaj okrivljenog u krivičnom postupku i garantira mu određena prava koja predstavljaju izraz takvog njegovog položaja“. ³⁵ Shvaćanju presumpcije nedužnosti kao načela upućuje se prigovor da mogućnost utvrđivanja suprotnog od onog što se tom presumpcijom pretpostavlja sprječava da se ona uvrsti u kaznenopostupovna načela (osnovna, opća ili posebna) budući da se ona ne mogu opovrgnuti, a kamoli preobratiti u svoju suprotnost.³⁶ Međutim, prema drugima, to što se presumpcija nedužnosti ne može uvrstiti u neku od postojećih klasifikacija načela, može značiti samo da te klasifikacije nisu dobre, a nikako to da presumpcija nedužnosti ne predstavlja načelo.³⁷

Tumačenje i shvaćanje presumpcije nedužnosti kao načela kaznenog postupka dominantno je i među hrvatskim kaznenoprocenim autorima nakon donošenja ZKP-a iz 1997, i to neovisno o njihovoj (različitoj) kategorizaciji načela. To uostalom slijedi i iz strukturnog smještanja presumpcije nedužnosti unutar ZKP-a odnosno njezina propisivanja u Glavi I. koja određuje načela kaznenog postupka. Kao načelo kaznenog postupka presumpcija nedužnosti je interpretativno sredstvo koje bitno određuje položaj okrivljenika u kaznenom postupku.³⁸

Krapac važeća načela hrvatskog kaznenog procesnog prava svrstava u četiri kategorije. Prvoj kategoriji pripadaju načela koja se

32 Đ. Lazin, *op. cit.*, 323.

33 Dušan Vujičić, „Osnovna načela krivičnog postupka i njegovo trajanje“, *Jugoslavenska revija za kriminologiju i krivično pravo* 3/1975, 462.

34 Mihail S. Strogovič, *Krivični sudski postupak: udžbenik za pravne fakultete i institute*, Naučna knjiga, Beograd 1948, 127.

35 Bora Čejović, „Predpostavka nevinosti okrivljenog u krivičnom postupku“, *Pravni život* 4–5/1968, 29.

36 Z. Simić-Jekić, *op. cit.*, 19.

37 Đ. Lazin, *op. cit.*, 325.

38 M. Bitanga, *op. cit.*, 484.

odnose na pokretanje i započinjanje kaznenog postupka, drugoj kategoriji načela koja se odnose na vođenje kaznenog postupka, trećoj ona koja se odnose na ustrojstvo kaznenih sudova te posljednjoj, četvrtoj kategoriji načela pripada načelo pravičnog postupka pred kaznenim sudom kao stožerno načelo kaznenog procesnog prava kojega je presumpcija nedužnosti neizostavni dio.³⁹ On načelo pravičnog postupka kao stožerno načelo kaznenog postupka dalje raščlanjuje na tzv. opće elemente pojma „pravičnog postupka“ koji se primjenjuju i u građanskim i u kaznenim postupcima te tzv. posebne elemente koji kompenziraju okrivljenikov položaj u postupku u odnosu na nadmoć državne represivne vlasti kao njegove protustranke. Među te posebne elemente spadaju presumpcija nedužnosti i minimalna prava obrane.⁴⁰ Pritom je svrha presumpcije nedužnosti „ograničiti državi postavljanje granica okrivljenikovoju obrani“ u smislu određivanja dopustivih mjera ograničenja koje mu država može izreći presudom donesenom u kaznenom postupku. Kako bi se ta svrha postigla, presumpcija nedužnosti sadrži pravilo kojim se određuje teret dokazivanja i pravilo kojim se rješavaju činjenične dvojbe u kaznenom postupku. Ona su „u najužoj vezi s načelom pravičnog postupka jer čine autoritativne pravne standarde u pogledu načina i rezultata utvrđivanja pravno relevantnih činjenica u kaznenom postupku.“⁴¹

Pavišić daje nešto drugačiji prikaz važnijih klasifikacija postupovnih načela. Među te klasifikacije spadaju one koje načela određuju prema izvoru kojim su predviđena, zatim načela koja proizlaze iz vladavine prava, osnovna postupovna načela, načela kakvoće postupka i načelo pravičnog postupka. Pritom osnovna postupovna načela dijeli na ona koje se odnose na subjekte kaznenog postupka (među koje svrstava presumpciju nedužnosti) te ona koja se odnose na postupovne

39 Davor Krapac *et al.*, *Kazneno procesno pravo, Prva knjiga: institucije*, Narodne novine, Zagreb 2020, 86–185. Hrvatski je zakonodavac u službenom prijevodu Konvencije na hrvatski jezik čl. 6. preveo kao pravo na pošteno suđenje (*right to a fair trial*). I Krapac i Pavišić smatraju kako je pojam „pravičan“ za razliku od „poštenog“ postupka odnosno suđenja pravilniji. D. Krapac *etal.*, *op. cit.*, 151; Berislav Pavišić *et al.*, *Kazneno postupovno pravo*, Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci, Rijeka 2014, 55. Drugačije vidi Jasna Omejec, *Konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda u praksi Europskog suda za ljudska prava: strasbourgškiacquis*, Novi informator, Zagreb 2013, 1121–1122.

40 D. Krapac *et al.*, *op. cit.*, 162–182.

41 *Ibid.*, 415–416.

radnje i za njih navodi kako su to sinteze ideja te misli vodilje zakonodavca pri uređenju cjeline sustava pravila kaznenog postupka.⁴² Uz to presumpciju nedužnosti i minimalna prava obrane svrstava u unutar-nju komponentu načela pravičnog postupka naspram njegove vanjske komponente koja uključuje jamstva iz čl. 6 st. 1 Konvencije.⁴³

3. PRESUMPCIJA NEDUŽNOSTI U PRAKSI EUROPSKOG SUDA ZA LJUDSKA PRAVA, PRAVU EUROPSKE UNIJE I REPUBLICI HRVATSKOJ

Presumpcija nedužnosti predmet je pravnog uređenja brojnih međunarodnih izvora prava. Propisana je u čl. 11 st. 1 Opće deklaracije o ljudskim pravima, čl. 6 st. 2 Konvencije, čl. 14 st. 2 Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima, čl. 48 st. 1 Povelje o temeljnim pravima EU.⁴⁴ U Republici Hrvatskoj, kao i Republici Srbiji, osim što je propisana ZKP-om, presumpcija nedužnosti uzdignuta je i na rang ustavnog načela.⁴⁵

Zahvaljujući mehanizmima nadzora i kontrole nad poštivanjem ljudskih prava predviđenim u navedenim međunarodnim ugovorima, i to napose praksi ESLJP-a (i ranije Komisije), znatno se pridonijelo razvoju presumpcije nedužnosti. Pod razvojem presumpcije nedužnosti misli sena širenje njezina sadržaja izvan tradicionalnih komponenti koje se odnose na teret dokazivanja i način rješavanja činjeničnih dvojbi. S obzirom na to da je ESLJP sadržaj presumpcije nedužnosti određivao odlučujući u pojedinačnim predmetima, europski je zakonodavac pristupio normativnoj kodifikaciji toga prava, (nepotpuno) slijedeći praksu ESLJP-a, s ciljem jačanja povjerenja među državama članicama i olakšanja uzajamnog priznavanja odluka u kaznenim stvarima te usvojio Direktivu 2016/343 o jačanju određenih vidova

42 Pavišić *et al.*, *op. cit.*, 51–54.

43 *Ibid.*, 55.

44 Povelja Europske unije o temeljnim pravima, *Službeni list Europske unije*, C 202.

45 V. čl. 3 ZKP-a RH i čl. 28. Ustava RH (*Narodne novine*, 56/1990, 135/1997, 8/1998, 113/2000, 124/2000, 28/2001, 41/2001, 55/2001, 76/2010, 85/2010, 05/2014) te čl. 3 ZKP-a (*Službeni glasnik RS*, br. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013, 55/2014, 35/2019, 27/2021 – odluka US i 62/2021 – odluka US) i čl. 34 Ustava RS (*Službeni glasnik RS*, br. 98/2006, 115/2021).

pretpostavke nedužnosti i prava sudjelovati na raspravi u kaznenom postupku (dalje: Direktiva).⁴⁶ Daljnji prikaz sadržaja presumpcije nedužnosti, nakon određenja područja njezine primjene, slijedit će redoslijed sadržaja propisan u Direktivi uz upućivanje na stajališta zauzeta u praksi ESLJP-a.

3.1. Područje primjene presumpcije nedužnosti

Direktiva, u čl. 2 određuje područje primjene na fizičke osobe koje su osumnjičeni ili optuženici u kaznenom postupku. Drugim riječima, iz opsega primjene Direktive isključene su pravne osobe. Opravdanje za isključenje pravnih osoba iz područja primjene može se pronaći u preambuli Direktive. U njoj se navodi kako presumpcija nedužnosti obuhvaća različita pravila i stupnjeve zaštite kada je riječ o fizičkim i pravnim osobama te kako je prerano na razini EU-a donositi propise o pravu na presumpciju nedužnosti u odnosu na pravne osobe. S obzirom na to da je zaštita pravnih osoba u pogledu presumpcije nedužnosti ipak osigurana nacionalnim zakonodavstvima, pravom EU-a, kao i Konvencijom te praksom nacionalnih sudova, Suda EU-a i ESLJP-a, europski je zakonodavac ustuknuo pred izričitim kodificiranjem predmetnog prava u odnosu na pravne osobe.⁴⁷ Tom su stajalištu europskog zakonodavca upućeni mnogi prigovori pa neki smatraju da je isključenje opsega primjene Direktive u odnosu na pravne osobe „propuštena prilika“.⁴⁸ Naime, propustilo se uzeti u obzir važnost pravnih osoba u kaznenim postupcima, u odnosu na koje je većina država članica donijela nacionalne propise kojima je uređena njihova odgovornost i represivni mehanizmi. Nadalje, europski je zakonodavac propustio pobliže naznačiti u čemu se točno ogleda različita razina zaštite presumpcije nedužnosti u odnosu na fizičke i pravne osobe te je nejasno, a s obzirom na to da Direktiva predstavlja kodifikaciju prakse ESLJP-a, zašto ona nije slijeđena i u tom dijelu. Naime, ESLJP prilikom razmatranja je li u konkretnom slučaju došlo do povrede presumpcije

46 Direktiva (EU) 2016/343 Europskog parlamenta i Vijeća od 9. ožujka 2016. o jačanju određenih vidova pretpostavke nedužnosti i prava sudjelovati na raspravi u kaznenom postupku, *Službeni list Europske unije*, L 65, 11. 3. 2016.

47 Direktiva, t. 13–15 Preamble.

48 Stijn Lamberights, „The Directive on the Presumption of Innocence: A Missed Opportunity for Legal Persons?“, *EUCRIM* 1/2016, 37.

nedužnosti, ne pravi razliku je li ona eventualno povrijeđena na štetu fizičke ili pravne osobe.⁴⁹

Osim isključenja pravnih osoba iz opsega primjene Direktive, iz njezine su primjene isključeni i svi drugi postupci koji nisu kazneni. Direktiva se ne primjenjuje na „građanske postupke ili na upravne postupke, među ostalim ako potonji mogu dovesti do sankcija, kao što su postupci u vezi s tržišnim natjecanjem, trgovinom, financijskim uslugama, prometom, porezima ili prirezima i istrage upravnih tijela u vezi s takvim postupcima.“⁵⁰ ESLJP je, s druge strane, radi učinkovite primjene konvencijskih jamstava zauzeo autonomna značenja pojmova „kaznena optužba“ i „kazneno djelo“. U predmetu *Engel i drugi protiv Nizozemske* odredio je kriterije sukladno kojima se određeno djelo klasificira kao kazneno. Ti su kriteriji: (1) klasifikacija djela u nacionalnom pravu (*classification in domestic law*), (2) priroda djela (*nature of the offence*) te (3) težina kazne kojoj osoba riskira da bude izložena (*severity of the penalty that the person concerned risks incurring*).⁵¹ U tom smislu čl. 6 Konvencije može biti primjenjiv i u drugim postupcima, koji u nacionalnom zakonodavstvu država članica nisu označeni kao kazneni, ako Sud ocijeni da su priroda djela ili težina kazne kojoj osoba riskira da bude izložena takve naravi da se mogu podvesti pod klasifikaciju djela kao kaznenog. Iako su prilikom donošenja Direktive isticali prijedlozi da se u područje primjene Direktive uključe i „nekažnjeni“ postupci,⁵² Vijeće i Komisija su se protivili takvom određenju

49 A. Novokmet, *op. cit.*, 123.

50 Direktiva, t. 11 Preambule.

51 ESLJP, *Engel i drugi protiv Nizozemske*, 5100/71, 5101/71, 5102/71, 5354/72, 5370/72, 8. 6. 1976, § 82.

52 Odbor Europskog parlamenta za građanske slobode, pravosuđe i unutarnje poslove predložio je da se opseg primjene Direktive proširi i na one postupke u kojim se mogu izreći usporedive kaznene i odvratajuće sankcije, kao i primjenu Engel kriterija razvijenih u praksi ESLJP-a s ciljem određenja prirode postupka u pitanju. Europski parlament, Odbor za građanske slobode, pravosuđe i unutarnje poslove, „Report on the proposal for a directive of the European Parliament and of the Council on the strengthening of certain aspects of the presumption of innocence and of the right to be present at trial in criminal proceedings“ 8–9, https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-8-2015-0133_EN.pdf, 27. 9. 2023.

Nadalje, EU mreža pravnih stručnjaka je u zajednički izraženom stajalištu s organizacijom *Fair Trials* izrazila zabrinutost da bi se dokazi pribavljeni u postupcima koji su izvan opsega primjene Direktive kasnije mogli koristiti u

područja primjene Direktive uz obrazloženje kako bi to bilo nekonzistentno s već usvojenim direktivama o procesnim jamstvima te kako je to nepotrebno s obzirom na to da je pojam „kazneni postupak“ autonoman te će biti interpretiran u praksi Suda EU-a.⁵³ Kao kompromisno rješenje u t. 11 Preambule navedeno je da će se Direktiva primjenjivati samo na kaznene postupke kako ih tumači Sud EU-a, ali ne dovodeći u pitanje sudsku praksu ESLJP-a.

3.2. Pojedini aspekti presumpcije nedužnosti

3.2.1. Javna upućivanja na krivnju i prejudicirajuće predstavljanje osumnjičenika ili optuženika

Direktiva u čl. 4 propisuje obvezu država članica da poduzmu odgovarajuće mjere kako bi se osiguralo da se u a) izjavama za javnost tijela javne vlasti i b) sudskim odlukama za osumnjičenika ili optuženika ne navodi da je kriv prije nego što je sud meritorno odlučio o krivnji. Pritom se potonji zahtjev ne odnosi na odluke koje imaju za cilj dokazivanje krivnje (npr. optužnica) niti privremene odluke procesne prirode koje se temelje na sumnji ili inkriminirajućim dokazima (npr. rješenje o određivanju istražnog zatvora).⁵⁴

kaznenim postupcima, a bez da su poštovana sva prava na pravičan postupak. U vezi s tim, predlagala je da se u normativni dio teksta Direktive uvrsti odredba prema kojoj su dokazi pribavljeni u okviru upravnih postupaka protivno odredbama Direktive nezakoniti te se ne mogu koristiti u kaznenom postupku. Fair Trials, Legal Experts Advisory Panel, „Joint position paper on the proposed directive on the strengthening of certain aspects of the presumption of innocence and of the right to be present at trial in criminal proceedings“ 7. i 9., <https://www.fairtrials.org/app/uploads/2022/01/Presumption-of-Innocence-Position-Paper.pdf>, 27. 9. 2023.

- 53 Council of the European Union, „Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council on the strengthening of certain aspects of the presumption of innocence and of the right to be present at trial in criminal proceedings, Preparation of the fourth trilogue on 17 September 2015“, 4, <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-11664-2015-INIT/en/pdf>, 27. 9. 2023.
- 54 Direktiva, t. 16. Preambule. To je potvrđeno i u praksi Suda EU-a koji je istaknuo kako odluke kojima se održava na snazi odnosno produljuje istražni zatvor nisu suprotne čl. 3 i 4 Direktive kada se temelje na sumnji ili elementima inkriminirajućih dokaza, pod uvjetom da se za osobu koja se nalazi u istražnom zatvoru ne navodi da je kriva (*Emil Milev*, C-310/18 PPU, 19. 9. 2018, § 48.). Kada nacionalni sud ispituje zakonitost odluke o istražnom

Direktiva pojam „izjave za javnost tijela javne vlasti“ pobliže definira kao sve izjave koje se odnose na kazneno djelo i koje dolaze od tijela uključenog u kazneni postupak u vezi s tim kaznenim djelom (pravosudna, policijska ili druga tijela kaznenog progona), ali i od nekog drugog tijela javne vlasti (ministri ili drugi javni službenici). To je u skladu s već ustaljenom praksom ESLJP-a koji je u brojnim predmetima naglasio važnost izbora riječi koje u svojim izjavama koriste javni dužnosnici prije nego je određenoj osobi suđeno i prije nego je proglašena krivom u skladu sa zakonom za određeno kazneno djelo.⁵⁵ Takve su izjave protivne presumpciji nedužnosti jer ohrabruju javnost da vjeruje da je osumnjičena osoba kriva te prejudiciraju ocjenu činjenica o kojoj tek treba odlučiti sud.⁵⁶ U Republici Srbiji je zakonodavac izričekom propisao da su „državni i drugi organi i organizacije, sredstva javnog obaveštavanja, udruženja i javne ličnosti“ dužni pridržavati se presumpcije nedužnosti i da „svojim javnim izjavama o okrivljenom, krivičnom delu i postupku ne povređuju prava okrivljenog“.⁵⁷

Kada je riječ o sudskim odlukama, presumpcija nedužnosti bit će povrijeđena ako sudska odluka koja se odnosi na osobu optuženu za kazneno djelo odražava mišljenje da je ona kriva, bez da je njezina krivnja utvrđena u skladu sa zakonom i bez da je ona imala mogućnosti konzimirati prava obrane. To je moguće čak i u slučaju odsustva ikakvog formalnog utvrđenja – dovoljno je da postoji neko obrazloženje iz kojega proizlazi da sud okrivljenika smatra krivim.⁵⁸ Pritom se osobit oprez mora upotrijebiti prilikom određivanja ili produživanja istražnog zatvora kako iz obrazloženja takve odluke ne bi slijedilokao da je optuženik već osuđen. Postoji bitna razlika između tvrdnje da je

zatvoru, nije u suprotnosti s čl. 4 i 6 Direktive da usporedi dokaze koji idu u korist i na štetu okrivljenika te obrazloži svoju odluku uz navođenje dokaza na kojima se ona temelji, kao i da odluči o prigovorima obrane, pod uvjetom da se u odluci o zakonitosti za osobu koja se nalazi u istražnom zatvoru ne navodi da je kriva (RH, C-8/19 PPU, 12. 2. 2019, § 60).

55 Vid. recentnu odluku ESLJP-a u predmetu *Bavčar protiv Slovenije*, 17053/20, 7. 9. 2023., §§ 104–125. Vid. još ESLJP, *Böhmer protiv Njemačke*, 37568/97, 3. 10. 2002, § 56; *Daktaras protiv Litve*, 42095/98, 10. 10. 2000, § 41.; *Peša protiv Hrvatske*, 40523/08, 8. 4. 2010, § 149; *Gutsanovi protiv Bugarske*, 34529/10, 15. 10. 2013, §198–200, *Butkevičius protiv Litve*, 48297/99, 26. 3. 2002, § 53.; *Khuzhin i drugi protiv Rusije*, 13470/02, 23. 10. 2008, § 96.

56 *Ismoilov i drugi protiv Rusije*, 2947/06, 24. 4. 2008, § 161.

57 Vid. čl. 3 st. 2 ZKP-a Republike Srbije.

58 ESLJP, *Minelli protiv Švicarske*, 8660/79, 25. 3. 1983, § 37.

netko samo osumnjičen da je počinio kazneno djelo i jasne sudske izjave, bez konačne presude, da je određena osoba počinila kazneno djelo. Pritom činjenica da je podnositelj zahtjeva u konačnici osuđen ne utječe na njegovo inicijalno pravo da se smatra nedužnim jer se čl. 6 st. 2 Konvencije primjenjuje tijekom cijelog kaznenog postupka i neovisno o ishodu optužbe.⁵⁹

Kodificirajući praksu ESLJP-a u ovom aspektu presumpcije nedužnosti, europski je zakonodavac propustio proširiti njezinu primjenu i na tzv. paralelne postupke (*parallel proceedings*) i naknadne postupke (*subsequent proceedings*).

Paralelni su oni postupci koji se ne vode protiv optuženika zbog postojanja „optužbe za kazneno djelo“, međutim ipak se odnose ili su povezani s kaznenim postupkom protiv optuženika koji je istodobno u tijeku. U dosadašnjoj je praksi ESLJP o eventualnoj povredi presumpcije nedužnosti prejudicirajućim izjavama krivnje u tzv. paralelnim postupcima odlučivao u slučaju: vođenja razdvojenih postupaka protiv suoptuženika,⁶⁰ vođenja više odvojenih kaznenih postupaka protiv optuženika,⁶¹ paralelnog vođenja kaznenog i stegovnog postupka,⁶² postupka za opoziv uvjetne osude.⁶³

59 ESLJP, *Matijašević protiv Srbije*, 23037/04, 19. 9. 2006, § 48–49. U navedenom je predmetu sud u Novom Sadu na štetu podnositelja zahtjeva povrijedio pravo na presumpciju nedužnosti stoga što je u odluci u kojoj je odlučivao o potrebi za produljenjem pritvora istaknuo kako je podnositelj zahtjeva počinio kaznena djela koja su predmet optužbe, a Vrhovni sud Srbije je propustio ispraviti navedenu povredu prilikom odlučivanja o žalbi.

60 ESLJP, *Karaman protiv Njemačke*, 17103/10, 27. 2. 2014, § 42–43.

61 Utvrđenje suda da je podnositelj zahtjeva ponovno počinio kazneno djelo koje se temelji na činjenici da je protiv njega donesena nepravomoćna osuđujuća presuda za prvotno kazneno djelo (dok je još u tijeku postupak po žalbi za to kazneno djelo) dovodi do povrede presumpcije nedužnosti (*Kangers protiv Latvije*, 35726/10, 14. 3. 2019, § 61)

62 Do povrede presumpcije nedužnosti doći će kada upravni sudovi, prilikom preispitivanja stegovne sankcije, daju meritornu odluku o tome je li podnositelj zahtjeva počinio kaznena djela koja mu se stavljaju na teret u kaznenom postupku koji je još u tijeku (ESLJP, *Kemal Coşkun protiv Turske*, 45028/07, 28. 3. 2017, § 44, 53)

63 U slučaju kada sud koji odlučuje o opozivu uvjetne osude preuzme ulogu nadležnog kaznenog suda i nedvosmisleno izjavi da je podnositelj zahtjeva kriv za kazneno djelo doći će do povrede presumpcije nedužnosti (ESLJP, *Böhmer protiv Njemačke*, 37568/97, 3. 10. 2002, § 65. Vidi i ESLJP, *El Kaada protiv Njemačke*, 2130/10, 12. 11. 2015, § 56–66.gdje su njemački nacionalni

S druge strane, naknadni su oni postupci koji se vode nakon što je protiv optuženika u kaznenom postupku donesena oslobađajuća presuda ili je postupak obustavljen. Presumpcija nedužnosti u tim postupcima štiti pojedince da od strane javnih dužnosnika i tijela javne vlasti budu tretirani kao da su zapravo krivi za kazneno djelo koje je bilo predmet optužbe.⁶⁴ Neki autori u tom dijelu govore o „drugoj dimenziji“ presumpcije nedužnosti,⁶⁵ odnosno njezinom drugom aspektu. Potonji se, za razliku od prvog aspekta koji je povezan s ishodom kaznenog postupka u kojem se odlučuje o krivnji ili nedužnosti (*outcome-related*), odnosi na ugled osobe (*reputation-related*) i djeluje izvan kaznenog postupka u kojem se odlučuje o krivnji ili nedužnosti, ali u vezi s njime.⁶⁶ U tom se dijelu cilj na koji se taj aspekt presumpcije nedužnosti odnosi može preklapati sa zaštitom pruženom čl. 8 Konvencije kojim se jamči pravo na poštovanje privatnog i obiteljskog života.⁶⁷ U predmetima u kojima je nacionalni sud, nakon okončanja kaznenog postupka, u odlukama donesenim u naknadnim postupcima, koristio formulaciju kako je „vrlo vjerojatno da je podnositelj zahtjeva počinio kazneno djelo za koje je bio optužen“,⁶⁸ ili da „smatra da je podnositelj zahtjeva kriv za kazneno djelo za koje je ispravno bio optužen“,⁶⁹ ili pak odbio zahtjev za naknadu štete uz obrazloženje kako smatra da je istražni spis sadržavao dovoljno dokaza za osudu podnositelja zahtjeva,⁷⁰ ESLJP je ocijenio protivnim presumpciji nedužno-

sudovi prilikom donošenja odluka o opozivu uvjetne osude izrazili stav da je podnositelj zahtjeva „počinio drugo kazneno djelo tijekom perioda probacije“ odnosno da je sud „čvrsto uvjeren da je podnositelj zahtjeva ponovno počinio kazneno djelo“. S druge strane, u postupku opoziva uvjetne osude neće doći do povrede presumpcije nedužnosti ako sud koji odlučuje o opozivu naznači samo postojanje određenog stupnja sumnje da je optuženik počinio kazneno djelo, a koje proizlazi iz dotadašnjih rezultata istrage (Komisija, *M.M. protiv Njemačke*, 23091/93, 30. 11. 2004).

64 ESLJP, *Allen protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 25424/09, 12. 7. 2013, § 94.

65 David Harris *et al.*, *Harris, O'Boyle & Warbrick Law of the European Convention on Human Rights*, Oxford University Press, Oxford 2018, 464.

66 Stefan Trechsel, *Human Rights in Criminal Proceedings*, Oxford University Press, Oxford 2005, 163–164.

67 *Ibid.*

68 ESLJP, *Y. protiv Norveške*, 56568/00, 11. 2. 2003, § 44, 46.

69 ESLJP, *Diacenco protiv Rumunjske*, 124/04, 7. 2. 2012, § 62, 64.

70 ESLJP, *Panteleyenko protiv Ukrajine*, 11901/02, 29. 6. 2006, § 70.

sti.⁷¹ Drugu je dimenziju presumpcije nedužnosti ESLJP razmatrao u predmetima koji su se odnosili na obvezu bivšeg optuženika da snosi troškove suda i tužitelja,⁷² zahtjev bivšeg optuženika za naknadu troškova obrane,⁷³ zahtjev bivšeg optuženika za naknadu štete zbog boravka u pritvoru,⁷⁴ zahtjev bivšeg optuženika za naknadu štete zbog nezakonite istrage ili progona,⁷⁵ utvrđenje građanskopravne odgovornosti za naknadu štete žrtvi kaznenog djela,⁷⁶ odbijanje tužbenog zahtjeva podnositelja protiv osiguravatelja,⁷⁷ disciplinska pitanja.⁷⁸

Osim od prejudiciranja krivnje izjavama danim u javnosti i sudskim odlukama, presumpcija nedužnosti štiti osumnjičenike ili optuženike da se na sudu i u javnosti upotrebom mjera tjelesnog ograničenja slobode predstavljaju kao krivi (čl. 5 Direktive). Osim mjera tjelesnog ograničenja, potrebno je izbjegavati da se osumnjičenika prikazuje u zatvorskoj odjeći.⁷⁹ I u ovom je aspektu presumpcije nedužnosti Direktiva inspirirana praksom ESLJP-a.⁸⁰ Prvi predmet u kojemu je

- 71 Vidi npr. i predmet ESLJP, *A.L. protiv Njemačke*, § 31–39. U tom je predmetu vijeće od triju sudaca odbilo zahtjev podnositelja za naknadu štete zbog boravka u pritvoru. U dopisu koji je predsjedavajući sudac toga vijeća uputio odvjetniku podnositelja zahtjeva, naveo je da bi podnositelj zahtjeva, da se kazneni postupak protiv njega nastavio, bio osuđen s pretežnom vjerojatnosti (*predominant probability*) te za takvo obrazloženje iznio razloge koji proizlaze iz sadržaja kaznenog spisa. Iako je ESLJP istaknuo kako su riječi predsjedavajućeg suca „dvosmislene i nezadovoljavajuće“, uzimajući u obzir ograničene vanjske učinke takve izjave (koja je bila upućena samo odvjetniku podnositelja zahtjeva) te činjenicu da su viši sudovi pažljivo razmotrili pravo podnositelja zahtjeva na presumpciju nedužnosti, zaključio je kako u konkretnom slučaju nije došlo do povrede čl. 6 st. 2 Konvencije.
- 72 ESLJP, *Minelli protiv Švicarske*, 8660/79, 25. 3. 1983, § 30–32.
- 73 ESLJP, *Lutz protiv Njemačke*, 9912/82, 25. 8. 1987, § 56–57; *Yassar Hussain protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, § 19.
- 74 ESLJP, *Englert protiv Njemačke*, 10282/83, 25. 8. 1987, § 35; *Rushiti protiv Austrije*, 28389/95, 21. 3. 2000, § 27.
- 75 ESLJP, *Panteleyenkov protiv Ukrajine*, 11901/02, 29. 6. 2006, § 67.
- 76 ESLJP, *Ringvold protiv Norveške*, 34964/97, 11. 2. 2003, § 36; *Constantin Florea protiv Rumunjske*, 21534/05, 19. 6. 2012.
- 77 ESLJP, *Lundkvist protiv Švedske*, 48518/99, 13. 11. 2003.
- 78 ESLJP, *Šikić protiv Hrvatske*, 9143/08, 15. 7. 2010, § 42–47.
- 79 Direktiva, t. 20–21 Preambule.
- 80 Iako ESLJP uporabu mjera tjelesnog ograničenja slobode (uporaba lisica na rukama i nogama, smještanje u metalne, staklene i dr. kaveze za vrijeme suđenja i sl.) najčešće razmatra u okviru čl. 3 Konvencije, u mnogim je pred-

ESLJP razmatrao vezu između presumpcije nedužnosti i nošenja zatvorske odjeće od strane okrivljenika prilikom pojavljivanja na sudu jest *Samoilă i Cionca protiv Rumunjske*. U tom su predmetu podnositelji zahtjeva bili dovedeni pred žalbeni sud u zatvorskoj odjeći koju inače nose već pravomoćno osuđeni zatvorenici. S obzirom na to da u konkretnom slučaju vlada nije dokazala da podnositelji zahtjeva nisu imali vlastitu adekvatnu odjeću, ESLJP je zaključio kako je njihovo pojavljivanje u zatvorskoj odjeći pred žalbenim sudom bilo bez valjanog opravdanja te kao takvo suprotno jamstvima iz čl. 6 st. 2 Konvencije.⁸¹ Zauzeto je stajalište ESLJP potvrdio u predmetu *Jiga protiv Rumunjske* kojem je podnositelj zahtjeva podnio zahtjev zbog povrede presumpcije nedužnosti stoga što je na rasprave bio dovođen u zatvorskoj odjeći koju su nosili pravomoćno osuđeni zatvorenici, dok je njegovu suokrivljeniku bilo dozvoljeno dolaziti na sud u vlastitoj odjeći. ESLJP je istaknuo da iako čl. 6 st. 2 Konvencije ne nameće državama strankama obvezu podvrgavanja osuđenika i pritvorenika drugačijim režimima, one svejedno moraju osigurati da mjere koje poduzimaju prema pritvorenicima nisu takve da utječu na presumpciju nedužnosti.⁸²

3.2.2. Teret dokaza

Pod pojmom tereta dokaza razmatra se pitanje u kojoj su mjeri zainteresirani procesni subjekti pravno dužni predlagati dokaze, a u kojoj ih je mjeri sud dužan samoinicijativno izvoditi.⁸³ Pritom se u teoriji kaznenog procesnog prava polazi od dvaju različitih shvaćanja tereta dokaza: subjektivnog (koji se naziva i formalni) te objektivnog (koji se naziva i materijalni). Subjektivni teret dokaza polazi od pitanja koja stranka treba dokazati koju činjenicu te se primjenjuje u onim tipovima postupaka koji se temelje na primjeni raspravnog načela. Objektivni teret dokaza pak polazi od pitanja što treba učiniti sud ako određena

metima jasno artikulirao kako njihova uporaba može utjecati na presumpciju nedužnosti. Vid. npr. *Svinarenko i Shyadnev protiv Rusije*, 32541/08, 43441/08, 17. 7. 2014, § 133; *Ramishvili i Kokhraidze protiv Gruzije*, 1704/06, 27. 1. 2009, § 99–101.

81 ESLJP, *Samoilă i Cionca protiv Rumunjske*, 33065/03, 4. 3. 2008, § 41, 42, 99, 100.

82 ESLJP, *Jiga protiv Rumunjske*, 14352/04, 16. 3. 2010, § 100–103.

83 Vladimir Bayer, *Kazneno procesno pravo – odabrana poglavlja, Knjiga I. Uvod u teoriju kaznenog procesnog prava*, Ministarstvo unutarnjih poslova Republike Hrvatske, Zagreb 1995, 225.

činjenica ostane neutvrđena te se primjenjuje u objema vrstama postupaka, odnosno i u onim koji se temelje na primjeni raspravnog načela i u onim koji se temelje na istražnoj maksimi.⁸⁴ Prvo je shvaćanje tereta dokaza prepoznatljivo u akuzatornom modelu kaznenog postupka gdje je onaj postupovni subjekt koji nešto tvrdi, pravno dužan tu činjenicu i dokazati. U suprotnom će sud, koji je lišen bilo kakve dokazne inicijative, smatrati da ta činjenica ne postoji. Drugo je shvaćanje prisutno u mješovitim kaznenim postupcima, uključujući i u hrvatskom kaznenom postupku, te podrazumijeva pravnu dužnost pojedinog procesnog subjekta da dokazuje određene činjenice bez obzira na to što paralelno s njegovom dužnošću da dokazuje činjenice postoji i pravna dužnost nekog drugog subjekta da također dokazuje iste činjenice.⁸⁵

Zahtjev sukladno kojemu je teret dokazivanja optuženikove krivnje na tužitelju tradicionalan je aspekt presumpcije nedužnosti često istican u praksi ESLJP-a,⁸⁶ a normativno proklamiran od strane europskog zakonodavca. Direktiva u čl. 6 st. 1 propisuje „da je teret dokaza u postupku utvrđivanja krivnje osumnjičenika ili optuženika na tužitelju“. Uvažavajući različitost nacionalnih sustava država članica, u sljedećoj rečenici istoga stavka propisuje kako se time „ne dovodi u pitanje obveza suca ili nadležnog suda da traži inkriminirajuće i oslobađajuće dokaze“. Kao logična posljedica odredbe o teretu dokaza, Direktiva u čl. 6 st. 2 propisuje pravilo *in dubio pro reo* odnosno da svaka sumnja u krivnju ide u korist osumnjičenika ili optuženika.

S ciljem implementacije Direktive u nacionalni poredak, hrvatski je zakonodavac izmjenama i dopunama ZKP-a iz 2019., dopunio odredbu čl. 3 na način da je u st. 2 propisao „teret dokaza u postupku utvrđivanja krivnje osumnjičenika, okrivljenika ili optuženika je na tužitelju, osim ako zakonom nije drukčije propisano. „Dio predmetne odredbe u dijelu koji propisuje „osim ako zakonom nije drukčije propisano“ treba tumačiti na način da se time ne priječe inkvizitorne ovlasti suda da samostalno, odnosno neovisno o stranačkoj inicijativi, utvrđuje činjenice u postupku.

84 Alan Uzelac, *Teret dokazivanja*, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb 2003, 98.

85 V. Bayer, *op. cit.*, 227.

86 ESLJP, *Barberà, Messegué i Jabardo protiv Španjolske*, 10590/83, 6. 12. 1988, § 77; *Janosevic protiv Švedske*, 34619/97, 23. 7. 2002, § 97.

Teret dokazau okviru sustava hrvatskog kaznenog postupkapotrebno je razlikovati s obzirom na pojedine stadije postupka, odnosno prethodni postupak i raspravu.

Od stupanja na snagu ZKP/08, državni je odvjetnik *dominus litis* prethodnog postupka. ZKP propisuje kako državni odvjetnik u prethodnom postupku nema ulogu stranke već tijela koje vodi postupak (čl. 202 st. 1 t. 35). On odlučuje o pokretanju kaznenog postupka, prikuplja dokaze i utvrđuje činjenice te s jednakom pozornošću prikuplja podatke o okrivljenikovoj krivnji i nedužnosti.⁸⁷ Ovlasti suda u pogledu dokazivanja u toj su fazi postupka ograničene samo na provođenje dokaznog ročišta na prijedlog državnog odvjetnika, oštećenika kao tužitelja ili okrivljenika (čl. 235 st. 1). Dakle, teret dokazivanja u prethodnom je postupku, a s obzirom na ograničene ovlasti suda u postupku dokazivanja u toj fazi postupka, isključivo u rukama državnog odvjetnika koji ovisno o vrsti zahvata u prava okrivljenika mora dokazati postojanje određenog stupnja vjerojatnosti da je počinio kazneno djelo.

U trenutku kada optužnica bude potvrđena od strane optužnog vijećate postupak uđe u stadij rasprave, teret dokazivanja se raspodjeljuje između tužitelja i raspravnog suda. Državni odvjetnik ima ovlast i dužnost zastupanja optužnice te s tim u vezi predlaganja i izvođenja dokaza na raspravi, a raspravni sud, koristeći se svojim inkvizitornim ovlastima, pravo izvoditi one dokaze koje smatra potrebnim za pravilno i potpuno utvrđivanje činjeničnog stanja. Drugim riječima, u hrvatskom je kaznenom postupku teret dokaza na tužitelju, a supsidijarno na raspravnom sudu.⁸⁸ Teret dokazivanja suda je supsidijaran stoga što se sud koristi svojim inkvizitornim ovlastima na temelju kojih samoinicijativno utvrđuje činjenice tek onda kada dokazni prijedlozi stranaکا nisu dostatni da bi sud pravilno i potpuno utvrdio činjenično stanje odnosnobio u mogućnosti donijeti pravilnu presudu.⁸⁹ Postupak dokazivanja obuhvaća sve činjenice za koje sud (i stranke) smatraju da su važne za pravilno presuđenje (čl. 418 st. 1), a sud je pritom ovlašten izvesti i one dokaze koje stranke nisu predložile ili od kojih su odustale (čl. 419 st. 3). Sud je, dakle, dužan (a ne samo ovlašten) izvoditi dokaze

87 Zlata Đurđević, „Suvremeni razvoj hrvatskoga kaznenog procesnog prava s posebnim osvrtom na novelu ZKP iz 2011“, *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu* 18(2)/2011, 317–318.

88 D. Krapac *et al.*, *op. cit.*, 417.

89 V. Bayer, *op. cit.*, 228.

koji su potrebni za donošenje pravilne presude.⁹⁰ Propust suda da dokazivanjem obuhvati sve činjenice važne za pravilno presuđenje ili odbijanje važnih dokaznih prijedloga može se odraziti na ocjenu je li činjenično stanje potpuno i pravilno utvrđeno.⁹¹

S aspekta okrivljenika u pogledu tereta dokazivanja najvažnije je to da on nije dužan dokazivati svoju nedužnost jer se ona pretpostavlja.⁹² Drugim riječima, budući da je presumpcija nedužnosti oboriva pravna pretpostavka, dužnost dokazivanja suprotnog od onoga što se njome pretpostavlja (krivnja) leži na tužitelju jer inače ostaje ono što se njome presumiralo (nedužnost).⁹³ Drugačije postupanje, odnosno prebacivanje tereta dokazivanja s tužitelja na okrivljenika, dovodi do povrede presumpcije nedužnosti.⁹⁴ Eventualne dvojbe u tom kontekstu mogu izazvati prirodne i pravne presumpcije koje djeluju u svakom nacionalnom kaznenopravnom poretku. Njihova je svrha olakšati utvrđivanje činjenica u postupku kada se te presumpcije ili prema općima pravilima iskustva (prirodne presumpcije) ili prema očekivanju zakonodavca (pravne presumpcije) smatraju podudarnim sa stvarnim stanjem stvari. Ako to u konkretnom predmetu nije slučaj, one se mogu pobijati dokazivanjem suprotnog od onog što se presumpcijom pretpostavlja.⁹⁵

U svojoj je praksi ESLJP mnogo puta razmatrao usklađenost takvih činjeničnih i pravnih presumpcija sa zahtjevima koji proizlaze iz presumpcije nedužnosti u kontekstu tereta dokazivanja. Njegovo je stajalište da takve presumpcije u načelu nisu zabranjene pod uvjetom da su „unutar razumnih ograničenja koja uzimaju u obzir važnost onoga

90 Vid. npr. odluku Ustavnog suda Republike Hrvatske U-III/421/2012 od 30. 3. 2016.

91 Vrhovni sud Republike Hrvatske (dalje: VSRH), I Kž 504/07–5, 6. 6. 2007.

92 Vid. npr. VSRH, I Kž 568/12–4, 4. 12. 2012.

93 V. Bayer, *op. cit.*, 228. Žalbeni navodi državnog odvjetnika kako „...optuženik ne nudi prihvatljive razloge zašto od kuće nosi svu količinu kupljene droge...“ protivni su presumpciji nedužnosti jer sugeriraju da je okrivljenik dužan dokazati svoju nedužnost. Tužitelj je taj koji je dužan dokazati da je droga pronađena kod optuženika bila namijenjena prodaji, a on pritom nije dužan obrazlagati zašto je posjedovao drogu kod sebe (VSRH, I Kž 693/2008–3, 23. 12. 2008).

94 ESLJP, *John Murray protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 18731/91, 8. 2. 1996, § 54; *Telfner protiv Austrije*, 33501/96, 20. 3. 2001, § 15, t. 22 Preambule Direktive.

95 D. Krapac *et al.*, *op. cit.*, 413.

što se dovodi u pitanje i jamče prava obrane“.⁹⁶ Postojanje „razumnog ograničenja“ ocjenjuje se od slučaja do slučaja, međutim u dosadašnjoj je praksi ESLJP takve presumpcije smatrao unutar razumnih ograničenja sve dokle god je okrivljenik imao mogućnost iznijeti svoju obranu i osporiti presumpciju, a sudovi svoju odluku utemeljiti na ocjeni svih izvedenih dokaza, a ne na isključivoj primjeni presumpcije.⁹⁷

Europski zakonodavac i u tom dijelu slijedi pristup ESLJP-a, odnosno ne priječi korištenje činjeničnih ili zakonskih presumpcija pod određenim uvjetima. Međutim, takva mogućnost nije izrijeком propisana u normativnom dijelu Direktiveu kojem je sadržana odredba o dužnosti tereta dokazivanja, već u Preambuli. Uvjeti pod kojima je korištenje činjeničnih ili zakonskih presumpcija u skladu s presumpcijom nedužnosti jesu ti da se njihova uporaba 1) mora svesti na razumne granice te uzeti u obzir važnost svega što se dovodi u pitanje i poštovanje prava na obranu, 2) načini kojima se to postiže trebaju biti u razumnoj mjeri razmjerni opravdanom cilju koji se želi postići te se 3) takve presumpcije moraju moći pobiti i smiju se primjenjivati samo ako se poštuju prava na obranu.⁹⁸

96 ESLJP, *Salabiaku protiv Francuske*, 10519/83, 7. 10. 1988, § 28; *Radio France i drugi protiv Francuske*, 53984/00, 30. 3. 2004, § 24; *Klouvi protiv Francuske*, 30754/03, 30. 6. 2011, § 41.

97 ESLJP, *Radio France i drugi protiv Francuske*, 53984/00, 30. 3. 2004, § 24., *Janosevic protiv Švedske*, 34619/97, 23. 7. 2002, § 100–103; *Salabiaku protiv Francuske*, 10519/83, 7. 10. 1988, § 27, 30. Za presumpciju koja je ocijenjena protivnom presumpciji nedužnosti vid. *Klouvi protiv Francuske*, 30754/03, 30. 6. 2011, § 43–54.

98 Direktiva, t. 22. Preambule. Odjel Europskog parlamenta za građanske slobode, pravosuđe i unutarnje poslove se zalagao za brisanje odredbe kojom se omogućava korištenje činjeničnih i zakonskih presumpcija uz obrazloženje kako je prebacivanje tereta dokaza u neprihvatljivo te da odredba kojom je propisana dužnost tužiteljstva da snosi teret dokazivanja treba ostati „netaknuta“. V. Europski parlament, Odbor za građanske slobode, pravosuđe i unutarnje poslove, *op. cit.*, 14. I neki autori kritiziraju kodificiranje prakse ESLJP-a u tom smislu s obzirom da je ona specifična i ovisna od slučaja do slučaja pa ističu bojazan od nastanka pravila koje legitimira uporabu presumpcija i obrnutog tereta dokazivanja. Mario Caterini, „The Presumption of Innocence in Europe: Developments in Substantive Criminal law“, *Beijing Law Review* 8(1)/2017, 119.

3.2.3. Pravo na šutnju i privilegij protiv samooptuživanja

Pravo na šutnju i privilegij protiv samooptuživanja, iako nisu izrijeком propisani u odredbi čl. 6 Konvencije, smatraju se općeprikladnim međunarodnim standardima koji se nalaze u središtu pojma pravičnog postupka. *Rationijhova* postojanja leži u činjenici da je na tužiteljstvu da „dokaže slučaj“ protiv optuženika bez da pribavlja dokaze uporabom prisile ili pritiska prema njemu. Pravo na šutnju i privilegij protiv samooptuživanja prava su koja je teško promatrati odvojeno jer se potonjeprvenstveno odnosi na poštivanje želje optužene osobe da se brani šutnjom.⁹⁹ Hrvatski ZKP u čl. 64 st. 1 t. 7 propisuje da okrivljenik ima pravo „iznijeti odnosno ne iznijeti svoju obranu i odbiti odgovoriti na postavljeno pitanje ili braniti se šutnjom“,¹⁰⁰ a ZKP Republike Srbije u čl. 68 t. 2 pravo okrivljenika da „ništa ne izjavi, uskrati odgovor na pojedino pitanje, slobodno iznese svoju odbranu, prizna ili ne prizna krivicu“.

Premda je riječ o općeprihvaćenim međunarodnim standardima, Komisija je u Ocjeni učinka koja je prethodila donošenju Direktive, u odnosu na pravo na šutnju i privilegij protiv samooptuživanja utvrdila da: 1) njihova zaštita u nacionalnim sustavima država članica nije dovoljna s obzirom na to da se u nekim slučajevima korištenje prava na šutnju može smatrati inkriminirajućim dokazom, 2) u pojedinim državama članicama nema posebnih pravnih sredstava dostupnih okrivljeniku u slučaju kršenja tih prava, već samo pravo na žalbu koje u konkretnom slučaju nije dostatno s obzirom na to da se njome ne omogućuje izdvajanje nezakonitih dokaza iz spisa predmeta te da su 3) povrede tih prava vrlo česte u praksi.¹⁰¹

99 ESLJP, *Saunders protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 19187/91, 17. 12. 1996, § 68.

100 Pritom sud ne smije izvoditi negativne zaključke stoga što je okrivljenik koristio svoje pravo da se brani šutnjom. U suprotnom bi to predstavljalo negaciju prava na pravični postupak i presumpciju nedužnosti te bi moglo dovesti do bitne povrede odredaba kaznenog postupka ako bi utjecalo ili moglo utjecati na presudu (VSRH, I Kž 1187/2008–8, 3. 6. 2009). Vidi i VSRH, I Kž 739/2012–4, 3. 6. 2014. gdje je prvostupanjski sud negativno cijenio činjenicu što se okrivljenik prilikom pretrage doma i u obavijesnom razgovoru s policijom branio šutnjom.

101 Europska komisija, „Impact Assessment Accompanying the document Proposal for measures on the strengthening of certain aspects of the presumption of innocence and of the right to be present at trial in criminal proceedings“, 23–25, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/%20EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52013SC0478&from=LT>, 27.9.2023.

Direktiva u čl. 7 propisuje obvezu država članica da osiguraju da se osumnjičenici i optuženici imaju pravo braniti šutnjom, kao i sami sebe ne izložiti kaznenom progonu. Preambula Direktive dodatno pojašnjava kako pravo na šutnju služi kao zaštita od samoizlaganja kaznenom progonu te kako se u skladu s potonjim osumnjičenike ili optuženike ne bi trebalo prisiljavati da, kada se od njih traži da daju izjavu ili odgovore na pitanja, dostave dokaze ili dokumente ili informacije na temelju kojih bi same sebe izložile kaznenom progonu.¹⁰²

Europski zakonodavac, slijedeći praksu ESLJP-a,¹⁰³ iz područja primjene prava osobe da samu sebe ne izloži kaznenom progonu isključuje prikupljanje onih dokaza koji se mogu dobiti uporabom zakonskih mjera prisile i koji postoje neovisno o volji osumnjičenika ili optuženika (dokazi pribavljeni na temelju naloga za pretragu, zatim materijali u odnosu na koje postoji pravna obveza zadržavanja i dostavljanja na zahtjev, uzorci daha, krvi i urina te tkiva u svrhu DNA analize).¹⁰⁴

Za razliku od prethodno navedenih aspekata presumpcije nedužnosti, europski je zakonodavac u kontekstu prava na šutnju napravio značajan iskorak u odnosu na praksu ESLJP-a. Naime, u praksi tog Suda pravo na šutnju djelomično je relativizirano jer dopušta izvođenje negativnih zaključaka iz šutnje okrivljenika u slučaju kada izvedeni dokazi „zahtijevaju“ objašnjenje koje bi on trebao biti u mogućnosti dati, a okrivljenik to propusti. Tada se može zdravorazumski zaključiti da nema objašnjenja i da je okrivljenik kriv“.¹⁰⁵ S druge strane, u Direktivi

102 Direktiva, t. 24 i 25 Preambule. Đurđević i drugi su upozorili kako je odredba čl. 264 st. 4 hrvatskog ZKP-a, sukladno kojoj se zabrana privremenog oduzimanja pisanih priopćenja okrivljenika branitelju ne primjenjuje u predmetima kaznenih djela kaznenopravne zaštite djece, protivna pravu na šutnju i privilegiju protiv samooptuživanja. Isti autori su istaknuli kako je protivna privilegiju protiv samooptuživanja i odredba čl. 125 st. 1 t. 8 koja predviđa ukidanje istražnog zatvora određenog zbog koluzijske opasnosti u slučaju okrivljenikovog okolnosnog i detaljnog priznanja djela i krivnje. Zlata Đurđević *et al.*, „Croatia: Implementation of Directives on Procedural Rights for Suspects and Accused Persons: State of Play and Critical Profiles“, *Effective Protection of the Rights of the Accused in the EU Directives: A Computable Approach to Criminal Procedure Law* (eds. Giuseppe Contissa *et al.*), Brill Nijhoff 2022, 85.

103 ESLJP, *Saunders protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 19187/91, 17. 12. 1996, § 69.

104 Direktiva, t. 29 Preambule.

105 ESLJP, *John Murray protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, 18731/91, 8. 2. 1996, § 51.

je pravo na šutnju zajamčeno kao apsolutno pravo¹⁰⁶ okrivljenika jer se iz njegova korištenja ne smiju izvoditi negativni zaključci odnosno ne smije se upotrijebiti protiv njega niti smatrati dokazom da je počinio kazneno djelo.¹⁰⁷

U konačno usvojenom tekstu Direktive, za razliku od prijedloga u kojemu je bilo izrijeком predviđeno kako svi dokazi pribavljeni povredom prava na šutnju i privilegija protiv samooptuživanja neće biti prihvatljivi,¹⁰⁸ pitanje uporabe takvih dokaza ostalo je nerazriješeno. Europski je zakonodavac u čl. 10 st. 2 tek uputio na poštivanje prava obrane i pravičnost postupka pri procjeni izjava koje su dali osumnjičenci ili optuženici ili dokaza prikupljenih uslijed kršenja prava da se brane šutnjom ili privilegija protiv samooptuživanja.¹⁰⁹

4. ZAKLJUČAK

Od donošenja prvih međunarodnih dokumenta o ljudskim pravima, tj. od donošenja Opće deklaracije o ljudskim pravima 1948. godine pa do danas, sadržaj ljudskih prava znatno je evoluirao. U tom je kontekstu značajnu ulogu odigrao rad Komisije za ljudska prava i Europskog suda za ljudska prava koji su odlučujući o pojedinačnim zahtjevima pridonijelisuvremenom određenju sadržaja i tumačenju ljudskih prava i sloboda, uključujući i presumpciju nedužnosti.

Presumpcija nedužnosti nedvojbeno je jedno od temeljnih načela kaznenog postupka. Njezina se specifičnost ogleda u proturječju

106 Anže Erbežnik, Zlatan Dežman, *Uvod v kazensko procesno pravo Republike Slovenije in Evropske unije*, GV Založba, Ljubljana 2022, 470.

107 Vid. Direktiva, t. 28 Preambule i čl. 7 st. 5.

108 Prijedlog Direktive Europskog parlamenta i Vijeća o jačanju određenih vidova pretpostavke nedužnosti i prava biti nazočan na suđenju u kaznenom postupku, čl. 6 st. 3 i 4; čl. 7 st. 3 i 4, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/?uri=CELEX:52013PC0821>, 27. 9. 2023.

109 Međutim, *Erbežnik* i *Dežman* upućuju na t. 45. Preambule Direktive kao važan rezultat napora Europskog parlamenta kojim se označava početak razvoja ekskluzijskog pravila na razini EU *in statu nascendi*. U toj točki Preambule europski zakonodavac upućuje države članice da prilikom ocjene je li došlo do povrede prava na šutnju i privilegija protiv samooptuživanja uzmu u obzir praksu ESLJP-a za utvrđivanje nezakonitosti dokaza pribavljenih povredom čl. 3 te Konvenciju UN-a protiv torture i drugih načina okrutnog, nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja. A. Erbežnik, Z. Dežman, *op. cit.*, 471.

koje sadrži. Dok se s jedne strane protiv pojedine osobe vodi kazneni postupak stoga što postoji određen stupanj sumnje da je počinila kazneno djelo, s druge se strane za tu osobu presumira da je nedužna. Stoga se postavlja pitanje kako je pravno i logično moguće pomiriti te dvije suprotnosti, a odgovor na njega nalazimo u potrebi zaštite pravnog položaja okrivljenika. Uvjet pokretanja kaznenog postupka je postojanje određenog stupnja vjerojatnosti da je osoba protiv koje se on pokreće počinila kazneno djelo. Kada se tome pridoda činjenica da se većina kaznenih postupaka okonča donošenjem osuđujuće presude, činjenica da okrivljenik nije kriv, nije vjerojatna. Upravo stoga zakonodavac propisivanjem presumpcije nedužnosti štiti njegov položaj u kaznenom postupku. Iz presumpcije nedužnosti slijedi da se u kaznenom postupku dokazuje krivnja, a teret njezina dokazivanja je na državi.

O značaju presumpcije nedužnosti u suvremenim kaznenim postupcima neminovno govori činjenica da je na razini EU-a, s ciljem učinkovitog funkcioniranja uzajamnog priznanja presuda i drugih odluka među državama članicama, donesena Direktiva o presumpciji nedužnosti. Njome je, u suštini, provedena normativna kodifikacija prakse ESLJP-a.

Osim pitanja vezanih uz teret dokazivanja i rješavanje činjeničnih dvojbi u korist okrivljenika, koji se smatraju tradicionalnim aspektima presumpcije nedužnosti, Direktiva kao aspekte presumpcije nedužnosti propisuje i zabranu javnih upućivanja na krivnju osumnjičenika ili optuženika, zabranu prejudicirajućeg predstavljanja te pravo na šutnju i privilegij protiv samooptuživanja. Međutim, iz njezina su područja primjene isključeni značajni učinci presumpcije nedužnosti razvijeni u praksi ESLJP-a. U vezi s tim, Direktiva se primjenjuje samo na fizičke osobe odnosno iz njezina su područja primjene isključene pravne osobe, premda se u praksi ESLJP-a presumpcija nedužnosti redovito primjenjuje i na pravne osobe. Nadalje, iz njezina su područja primjene isključeni građanski i upravni postupci, i u slučaju kada takvi postupci mogu dovesti do određenih sankcija. To znači da se za potrebe primjene Direktive ne primjenjuju *Engel* kriteriji razvijeni u praksi ESLJP-a kojima se utvrđuje je li određeno djelo kaznene naravi neovisno o njegovoj klasifikaciji u nacionalnom zakonodavstvu odnosno da se ona primjenjuje samo u onim slučajevima u kojima je djelo u nacionalnom zakonodavstvu klasificirano kao kazneno. Konačno, ona

se primjenjuje do pravomoćnosti odluke u kaznenom postupku, dakle, ne može se primijeniti u naknadnim postupcima koji imaju za cilj spriječiti prejudicirajuće izjave o krivnji osobe u odnosu na koju je kazneni postupak obustavljen ili okončan donošenjem oslobađajuće presude. Međutim, bez obzira na iznesene eventualne nedostatke Direktive, njezino donošenje nesumnjivo je hvalevrijedan doprinos jačanju položaja okrivljenika u kaznenim postupcima diljem EU-a.

Iva Parenta, PhD

Teaching Assistant at the University of Rijeka Faculty of Law

INTERNATIONAL AND EUROPEAN STANDARDS OF THE PRESUMPTION OF INNOCENCE WITH REFERENCE TO THE REPUBLIC OF CROATIA

Summary

The presumption of the defendant's innocence is one of the fundamental principles of modern criminal procedure. It could be argued that there is no person who, regardless of the level of education and profession, has never heard of the maxim of criminal procedure according to which everyone charged with a criminal offence shall be presumed innocent until proved guilty according to law. Despite the general „popularization“ of the presumption of innocence, many legal scholars and practitioners would recoil to define its content and legal nature. After the introductory considerations, the paper analyzes the legislative history of the presumption of innocence in former Yugoslavian and Croatian legislation and the understanding of its legal nature. Furthermore, the content of the right to presumption of innocence is examined in international legal sources, primarily the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, as well as in the jurisprudence of the European Court of Human Rights, and subsequently in the European Union law. The latter includes the normative codification of the presumption of innocence, which was implemented at the EU level by the adoption of Directive 2016/343 on the strengthening of certain aspects of the presumption of innocence and of the right to be present at the trial in criminal proceedings. The presumption

of innocence is also analyzed from the viewpoint of the Croatian normative framework and case law. The last part of the paper contains concluding remarks.

Key words: *Presumption of innocence. – Principle of criminal procedure. – Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. – Directive 2016/343.*

LITERATURA

- Bayer V., „Pretpostavka okrivljenikove nevinosti u jugoslavenskom krivičnom postupku“, *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu*, 10(3/4)/1960.
- Bayer V., *Kazneno procesno pravo – odabrana poglavlja, Knjiga I. Uvod u teoriju kaznenog procesnog prava*, Ministarstvo unutarnjih poslova Republike Hrvatske, Zagreb 1995.
- Bayer V., *Kazneno procesno pravo – odabrana poglavlja, Knjiga II. Povijesni razvoj kaznenog procesnog prava*, Ministarstvo unutarnjih poslova Republike Hrvatske, Zagreb 1995.
- Bitanga M., „Pretpostavka okrivljenikove nedužnosti“, *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu* 25(2)/2018.
- Caterini M., „The Presumption of Innocence in Europe: Developments in Substantive Criminal law“, *Beijing Law Review* 8(1)/2017.
- Čejović B., „Predpostavka nevinosti okrivljenog u krivičnom postupku“, *Pravni život*, 4–5/1968.
- Dimitrijević D., *Krivično procesno pravo*, Savremena administracija, Beograd 1981.
- Đurđević Z. *et al.*, „Croatia: Implementation of Directives on Procedural Rights for Suspects and Accused Persons: State of Play and Critical Profiles“, *Effective Protection of the Rights of the Accused in the EU Directives: A Computable Approach to Criminal Procedure Law* (eds. Giuseppe Contissa *et al.*), Brill Nijhoff 2022.
- Đurđević Z., „Suvremeni razvoj hrvatskoga kaznenog procesnog prava s posebnim osvrtom na novelu ZKP iz 2011“, *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu* 18(2)/2011.
- Đurđić V., „Značenje i obim pretpostavke nevinosti u krivičnom postupku“, *Bilten sudske prakse Okružnog suda u Nišu* 25/2007.

- Erbežnik A., Dežman Z., *Uvod v kazensko procesno pravo Republike Slovenije in Evropske unije*, GV Založba, Ljubljana 2022.
- Harris D. et al., *Harris, O'Boyle & Warbrick Law of the European Convention on Human Rights*, Oxford University Press, Oxford 2018.
- Krapac D. et al., *Kazneno procesno pravo, Prva knjiga: institucije*, Narodne novine, Zagreb 2020.
- Lamberights S., „The Directive on the Presumption of Innocence: A Missed Opportunity for Legal Persons?“, *EUCRIM* 1/2016.
- Lazin Đ., „Sadržina i pravna priroda pretpostavke nevinosti“, *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu* 29(5/6)/ 1981.
- Novokmet A., „Pretpostavka okrivljenikove nedužnosti i prijedlog direktive Europskog parlamenta i Vijeća o jačanju određenih vidova te pretpostavke u kaznenom postupku“, *Europeizacija kaznenog prava i zaštita ljudskih prava u kaznenom postupku i postupku izvršenja kaznenopravnih sankcija* (ur. Anita Kurtović Mišić et al.), Pravni fakultet u Splitu, Split 2017.
- Omejec J., *Konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda u praksi Europskog suda za ljudska prava: strasbourški acquis*, Novi informator, Zagreb 2013.
- Pavišić B. et al., *Kazneno postupovno pravo*, Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci, Rijeka 2014.
- Petrić B., „O ispitu okrivljenog“, *Pravni život* 10(3)/(1961.
- Simić-Jekić Z., „Pretpostavka nevinosti okrivljenog u Zakonu o krivičnom postupku od 24. decembra 1976. godine“, *Jugoslovenska revija za kriminologiju i krivično pravo* 15(4)/1977.
- Stanković D. J., „Suština i domašaj presumpcije nevinosti okrivljenika“, *Vještak*, 10(2), 1992.
- Strogovič M. S., *Krivični sudski postupak: udžbenik za pravne fakultete i institute*, Naučna knjiga, Beograd 1948.
- Stuckenberg C.F., „Who is Presumed Innocent of What by Whom?“, *Criminal Law and Philosophy* 8(2)/ 2014.
- Trechsel S., *Human Rights in Criminal Proceedings*, Oxford University Press, Oxford 2005.
- Uzelac A., *Teret dokazivanja*, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb 2003.

- Vasiljević, T., Grubač, M., *Komentar Zakona o krivičnom postupku*, Savremena administracija, Beograd 1987.
- Vodinelic V., „O pravnoj prirodi presumpcije nevinosti“, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu* 6/1968.
- Vujičić D., „Osovna načela krivičnog postupka i njegovo trajanje“, *Jugoslavenska revija za kriminologiju i krivično pravo* 3/1975.
- Zlatarić B., „Ljudska prava i jugoslavensko krivično pravo“, *Arhiv za pravne i društvene nauke* 35(4)/1968.

Article history:

Received: 10. 11. 2023

Accepted: 27. 11. 2023